

ADATTÁR.

P. THEWREWK JÓZSEF LEVELEI.

— Adatok Kazinczy hatásának s az erdélyi irodalmi életnek megismeréséhez. —

(Második és befejező közlemény.)

IV.

Szászváros Dec 5 d. 1816.

Fogarasi Lészay Dánielnek

Valóságos álom.

Tavasza vala. Kedvünk volt kimenni — látni a bimbozó természetet hallani a patakok csevegéseit, hallgatni a madarak víg éneklésöket. — Ennyi való öröm elvarázsolta sziveinket, siettek lábaink tovább haladozni: boldog csillagzataink *Széphalom* kedves környeire vezetének.

Szemeinkbe ötlék egy lugos, melly körül hív gerlitzék búgdostak, filoméla csattogtatta a léget, a páva ékes tollain ragyogtatta a nap arany sugarait. Kezdők közelébről vizsgálni; bennt örökös csend uralkodott; egy fiatal öreg bölcs kezde felénk mosolyogni. Mi tisztelet hevébe merülve meghajtók magunkat földig előtte. Ő csak hirtelen karon ragada mind kettőnket. — Megrémülénk, — de azonnal megbátrodánk; mert a tőlünk még a síron túl is mély tiszteletet érdemlő *Kazinczyakra* ismerénk — s felkiáltánk — *Éljen a Természet remekelt műve, Kazinczy!*

A tiszteletre méltóval karöltve elballagánk egy vízpartra, hol a nyári együttlételt emlegette, a barátság édességeit, mellyeket szeretet Sipossánál kostolt, és az ebéd együgyü, de kedves voltát, B. Naláczyval való időtöltését.

Én elszólám, mint kerültünk mi Thordosra¹ a széplelkü Döbrentei által, s azt mondam: nekem olyan jól esett, hogy Siposnál lehettem akkor ebéden, mint Ciceronak, mikor Lucullusnál a napban ebédelt. Kazinczy édesen mosolygott. Azalatt te (Dani) elhagyád jobb karját s nem messze tőlünk megállál.

¹ Tordos kisközség Szászváros mellett. Fejedelmi alapítványból dotált ref. papi állása régen a legjobbak közé tartozott. Ez időben Sipos Pál volt a lelkész, ki előbb sárospataki professor volt. Itt ismerte meg Török Kazinczyt.

Kazinczy azt mondá mind kettőnknek: »Szívesen látom hozzám ebédre, bár Siposunk s Naláczy¹ nem lesznek is ott, hogy jobb időt tölthessünk.« Te azt sugád fülembre: »Ott lesz Kazinczy . . . .

[Folytatása hiányzik.]

V.

Fogarasi Lészay Dánielnek

Ponori Török József szíves idvezletét.

Az út, s azon fűtt kemény szél mián ellankadva érkezém meg az estve. Hirtelen egy édes álom hinté bé mákjaival szememet. Csendesen szunyadtam s olyan meglepéddel, mint a Hajókázó, ki, minékutánna kedves ismerőseit meglátni járt, haza evez, s otthon nyugodalomba merül.

Kakasszókor egy kérdezősködő dörgete az ajtón s felébredék. Nyájasan mosolyga felém leeresztett barna hajfűrtjein által Thalia, s természetes kedvességével hangzá füleimbe: »Néked a fentebb s diszesb világ egy cserlevélkoszorut ad általam, elfogadod-é Barátom?« Meglobbana lelkemben a vágyó szíkra; de azonnal az okosság lángsugárzatja, mint a tűznek oszlopa régen, előállván jobb útra vezérelt. Én az ajándékon nem kapok, mondék, s szent mérséklettel Thalia felé fordulék. Az ISTENI elbámulva nemességemen visszarepült az Eliziumi tájakra. Hallám idő vártatva a szót, melly ezt mondja vala: »Ez ifju nagyobb után kapdos, mint mások; s mégsem olyan ragadozó, mint sokan.«

Örültem, képzelheted, édes Danim, a tüneménynek, mert vagy ez, — vagy álom volt. Sajnálkozva tekinték vissza most is, s bánom, hogy nem éltem eszemmel, de tán még vissza jó az áldott, tán meglátogatja vagy egyszer azt, ki érte hal, ki utána eped, s csak *ötet* imádja a Léthé partjáig.

Bolygásomból felvirradék, e hét fejére; látám magam körül állani édes Anyámat, kedves öcsémet, szíves jó akaróimat; szeretettel nézeltek reám, s örvendve, hogy újrolag láthattak. Együtt idvezeltük a Bölcs Gondviselést; harsogott szobánk hálás szavainktól. Ah, hogy valék! Ah, be boldogul valék!!

De, minden örvendezésem között is egészen szerencsés nem leheték, mert tégedet, szeretett Danim, nem láthattalak. Hiába tűzelt a Nap, hűledező melljemre; hiába látám tejelezní a havat, a zörgős szánakat csúszni: csak tégedet láttalak jobb szívvel, mint városom minden kincses fényüzését. Te valál hijja örömeimnek. Te tudod egészíteni vigadozásaimat, te csonkítani boldogságomat. De a mellyet csak akkor adják megérnem Isteneim, mikor a föld sötétsége, világotást, a tűzlobogó nap homályt váltánd fel.

¹ Naláczy István, a testőríró fia nagytehetségű, de fegyelmezetlen eszjárású egyén volt. Tréfás verseit messze földön ismerték. Tordoshoz nagyon közel, Bábolnán élt. Sipossal meleg barátságot tartott fön.

A szökönyv megyen vissza; mert nem minden olyan, mint én. Némely egyként beszél s másképen cselekszik. Utálom az illyent; jer gyűlöld te is, tisztaság imádója, édes barátom, kivel úgy egyezem, mint a természetvizsgálók által kiválogatott toás párjával.

Mit olvassz, barátom? Horáztot-é, vagy Juvenalt? Tibullt-é? Ovidot-é? Virgilt-é. Én egy kedves könyvet forgatok, melynek czímjét halld: »Bibliothek für die elegante Welt in vier Baenden, Pesth. 1808.« Ha szinte e könyv nem is lenne olyan szép, a millyenné teszik Wielandnak, Claudiusnak s más Tudósoknak munkáji, becsülném, mert előttem epochalis annus 1808. — s tudod miért — Választ írj s maradj meg-áldva az új évben végig. Déva Január 20^d 1817.

U. I. Én úgy írok, a hogy jó, s szeretném tudni, hogy tetszem előtted az új sarukban. Bocsássd szabadon gondolatjaidat, kedves barátom, s mutasd meg, hogy tudsz szárnyallni, tudsz leereszkedni: vizsgálhatod az ég úreit, a föld beleit. Ne félj, segítnek az Istenek, kiket annyira részre tudtál hódítani, hogy az Olympus egy sem szól már ellened.

Tárgyai levelednek lehetnek: az Iskola mostani állapotja, az új praeceptorok tétele; Mit tanít a két szives tanító Filtsch József és Tek. Branyicskai Nagy László urak? ¹ Mindeniket alázatosan tisztelem, mennél inkább távozom tőlök, annál inkább neveddik e férfiak iránt való mély tisztelem. Az Isten áldja is meg a jó embereket!

Scias me ad te brevi tempore venturum, teque tuamque mi (így!) Philosophiam amicos salutaturum. Tibi ego forte incommodo fui praeteritis diebus, sed posthac commodo futurus ibo ad te tuo. Latinitatis me oblitum purae, ast incorruptus fidei memorem senties. Non verba, non sententias, verum animum erga amicum bonum pluris aestimo. Quod me praestitisse hac etiam occasione videbis. Vale, meque, amice aestumatisime, amare perge.

Mutasd meg levelemnek azon részét Tkts Branyicskai Nagy László Urnak, mellyben szives idvezletemet s alázatos tiszteletemet küldöm.

[Kívül czím: Humanissimo Domino *Danieli Lészay* Juveni nobili de Fogaras, fideli contrascribae Illustr. Collegii Reformatorem Saxopolitani, principi Juventutis sedulae, amico meo aestumatissimo et amantissimo.
Saxopoli.]

VI.

Déva Jan. 25 d. 1817.

Fogarasi Lészay Dánielnek

Ponori Török József
barátságos szives idvezletét.

Vetted-é levelem? ha vetted, miért nincs válasz reá? Semmi; mert bizonyosan akadályod volt!

¹ Filtsch József ág. ev. tanító, ez időben a szászvárosi ref. iskolában a német nyelv tanítója; B. Nagy László szászvárosszéki királybíró volt.

Itt megyen három epigramma : nem tudom, mit fogsz rólok mondani.

Paullára. Martialból IX. 9.

Priszkuszhoz mennél, nem ütődöm, Paulla, okos vagy.
Priszkusznak nem veszen el téged[et]: ő is eszes.

Egy házaspárra

Másokat utáltok : forrón kedvellitek egymást,
Olyan egyenlők, mint két egyező tojások.
Mit kelljen javasolni, ha kívánjuk maradástok?
Roszsza! — mást ne szeress sem te Nikó, se te Jós.

Berzsenyi Dániel munkáji Recensenséhez.

Egy ROSSZ a napban mocskot keresett, de helyette
Tisztább fényre talált tűzlobogó eriben.
Igy jártál; mikoron piszkálád e Remek Író
Miafene! felfedezéd annyi ezer kecséit.

E két utolsó még sok törlést kíván, de nem is fogom megvonni tőle a Limae labort.

Egy fohászkozó óhajtásom épen most van munkába Thaliához; én idealista kezdek lenni s félek, hogy midőn a való után annyira epekedem, nubes et inania captam.

Te engem olykor örvendeztess munkácskáid által; önt a tűzre olajat.

Krausenecknek 1° Idylljét fordítom Németből, már egy része kész.
Légy boldog! s idvezlett, mint a Daphnistól megáldatott Lakon; ezek a személyek a kezem alatti Idyllben.

VII.

Déva Jan. 26d. 1817.

Fogarasi Lészay Dánielnek

Ponori Török József
barátságos szíves idvezletét.

Egy epigramma újlag megyen:

Egy Irónkra.

Jól fordítasz; készséged bámulja Camoenám.
Majd ha teremtesz, nyersz tőle dicséretet is.

Mit mondasz erről? valljon el van-e találva? én úgy vélem, el vagyon.

Benkővel mentem volna téged ölelni, de bíztatnak, hogy holnap elvisznek, s én is jobb szívvvel mégyek, holnap mint ma.

Irod, hogy praeceptoroknak marasztanak, örülök, hogy egypár szeretett testvért a világ megjutalmaztat érdemek szerént. Ha felveszitek javaslasomat, jó szívvvel megteszem, a mit érzek.

Nagyon szűk időben élünk, bajos dolog a szegény legénynek idő előtt helyet változtatni. Jóbb egy faluban elsőnek lenni, mint valamely

városocskában utolsónak, ezt mondá hajdan dicsekedve Caesar; én is helyesnek látom, s még helyesebbnek reátok nézve, szeretett ifjak! Kik csak most hágtatok fel a legfelsőbb polczra. Hogy a fiatal gyümölcsfa jókor adja gyümölcsét, annak örül a kertész; de ha, fája elkésik néha, azt sem bánja, mert édesebb ízű gyümölcsöket reméll. Mutasd meg levelemet kedves Bátyánknak is, a ki ámbár hozzám nem maradtott mindvégig hív, én mégis reá nem neheztelek, s úgy örülnék az ő boldogulhatásának, mint az enyimnek. Élj frissen.

VIII.

Déva Február 10 d. 1817.

Kedves Philom,

Csak egy kevés idő van engedtetve, hogy neked írjak, pedig én valamint mindenkor, úgy most [is] ömledezni szeretnék irántad, ki szeretett Sophied után epedsz. Szüntesd könnyeid árjait, s csak úgy búsulj, mint Kölcsey Ferencz, mert úgy szerettél, mint ő.

Kebledben andalogva bírom
Ismét lyánkám szerelmeit,
Kebledben andalogva sírom
Vesztésem néma könnyeit.

A Phantasiához. Erd. Múz. V. füzet. Lap 141.

Csak a phantasia adá néked ötet Philó s most is csak ő ragadja ki ölelő karjaid közül.

Te Philóm! rólam nem emlékezel s én mindig rólad gondolkodom, te csak válaszolsz, én mindig válaszra késztetlek.

Epigrammák.

Gelliahoz, Martialból V 1. 30 d. Epigr.

A mikoron küldesz nyúlacsát, Gellia nékem,
Mondod: Marce, leszel két napokig gyönyörű
Hogyha valót szállasz, s nem akarsz kinevetni, világom
Úgy nyúlhúst nem evél, Gellia eddigelé.

Ecsédire.

A mikor urfi neven szollitlak, Ecsédi, ne kérkedj,
Igy nevezem módiból udvari pageodat is.

Az én hitem.

Némely a napban keres Istent, más az Olimpon.
Én minden plantán áldom az Égi Erőt.

Egy lelki tanítóhoz.

A vallás köntös. Némely jár tarka ruhákban;
Más soha sem piperéz, más sokat egybe vegyít.
A Bölcs tudja miként kellessen arányzani éltét,
A köz népnek mond: egy csak az emberi cél.

Az én nektárom.

Más igyon tokajit, punchot, théát, nem irigylem,
Én szivok nektárt szép Fizsim ajkairól.

Hogy tetszenek epigrammáim? s vallyon lyricus legyek-é, vagy epigrammatikus maradjak é inkább?

Újság! Huszár tegnap előtt érkezék bé ide Dévára Oláhországból, de minthogy álutakon jött bé s következőleg a Contumaczozt nem állotta ki, megfogták mint lehető pestisest, és kemény őrizet alá becsukták, hasonlól azokat is, kik velle beszéllettek, Jánót különösen, ki őtet megberetválta.

Magad, tudom, szeretett Philom, mikor született Kazinczynk. Irj te is valamit nekem Síporsól, mivel most akarom kis munkámat eredeti bűneiből kimosdatni.

Irj Philó, vagy egyszer levelet, ne csak válaszolj. Mi újság Brosban?¹ Hogy van Nagy László úr, mit mondott levelemre? kérdezd, s tiszteld. Készülök felindulni. Irj versezetet. Kovácsot köszöntsed és mond nevemben scias amicum nostrum memorem fore praemissorum.

Ujság; holnap után Bál lesz. Képzelheted, mint sarkalom most én is a pásztori Muzsámat, hogy jöjjön bé a Városra tiszteletet tenni — többet másszor — Élj frissen s szeress.

IX.

Marosvásárhely Máj. 25 d. 1817.

Fogarasi Lészay Dánielnek

Szíves Barátom,

A szeretet csókjaival simul ajkaidra szám. Nemcsak azért, hogy szerettél, hanem azért is hogy szeretédesz. Ez a szó kedvesebb előttem a Tavasz kellő szépségénél, a tarka rétek méltóságánál; inkább kedvelli fülem hallani, mint a madarak örömenekét.

Sokáig várom nyögdcicselve szivességed közelebbi hangjait, mindég hiába. Most midőn fülembé zengenek édes szavaid, hullamló kebéllé figyelmezek. Te élsz és szeretsz. Vigan élni és szeretni; jól élni.

Csak meg fognom is bajos vala, miért hallgatnál, de megérteni könnyü lesz, mihelyt ígért leveled veendem. Ez a világ legjőbb. De mégis a jó benne rosszal van vegyítve. A rózsa nagyon gyönyörű virág, a természet dísze, a szűz Venus kedveltje, mégis mennyi szűrő tövisek vannak körülte!

Te szív és ész barátja, s lelkemnek egyedül való fele! midőn látod a törekvőt, örülsz; midőn hallod, hogy megadódik érdemkoszoruja, hálás kezeket emelsz az egekre.

A ki más érdemei megjutalmaztatásán örvend, érdemes — s nem irigy, tudja magában, hogy ő is nyerni fog egykor s beh jól esik, ha

¹ Szászváros német neve.

az igaz feletárs visszaadándja szeretet jelül — a ditséret örömében való részvételt.

(Némely munkáját is szeretném látni az én holtig való barátomnak.)

Jól érzesz, idvez légy. Ifjuságod édenében, idvez légy napjaid hanyatló pálya mezőjén. Vágyó szemeim meglátnak Ceres innepein, majd mikor pihenést kapok lármás Werbőczy mellől. Majd mikor a szeretet hív karjaid közé emel édes szárnyain, mint a természetösztöne a hív gerliczét társa ölébe.

E p i g r a m m á k :

Okosdihoz

Fénylesz tenmagad is, még a közjóra világolsz.
Hogyha zugolyba vonulsz, pusztá homályba maradsz.

Egy leonistára.

Virgil, Ovid, Flakk[us] szemetekből szedtek aran[n]yat
Te nemes érzőket új sunda salakba teszed.

A n. Sipos életét negyedszer dolgozom olyan czállal, hogy a Múzeumba felküldjem, nem tudom, miként boldogulok.

Csokollak

Török

U. i. Irj s küldj a postán, mert száz leveledért sem kiméli barátod pénzét, irj hamar s minden héten, ne hagyj azon szép lelket eltompulni, mely benned örömömre él.

Jegyzés. *a.* A kis nyugtató leveleimet tartsd meg, hogy ha pénzemet fel nem vehetném, legalább a reménytől ne fosztassam meg.

b. Én senkinek adósa nem voltam, sem Miklós öcsém, ki mindég generose fizetett Tanítójinak. Non si male tunc, et nunc sic est.

c. Szászvesszősen, Küküllő Vármegyében conscribálok. Jó munka egy ifju íródeáknak Máj 10 ke óta.

d. Kosztom T. Pónori Török Pál bátyámnál Márcz 19 olta ingyen van s s lesz mindég. Vallyon mikor éri el az ezeket, a ki jelen nem létemben, minden igaz ok nélkül elkívánja tartóztatni azon pénzt, melly enyém. A gyűjtendő pénzt küld az öcsémnek, ki felküldi a többivel.

e. Thót egy fillért sem ada még; mert ha meg fizetett volna, nem adott volna írást róla. Borbély Pált sűrűsöd, mert a typographusnál szégyenbe nem maradhatok értte.

f. Nagynak irtam egy néhányszor, Borsos urnak kétszer, semmit róluk, fáj nekem az efféle.

g. Ügyelet mindenemre, a mi van, ha lesz, megmarad az a reménységem, hogyha nem most, másszor felkapok mindent.

X.

Fogarasi Lészay Dánielnek Baráti idvezlet Pónori Török Józseftől.

A napok telnek, s mi egymást mégsem ölelhetjük. Azért e, hogy a jó a jót is gátolja; vagy talán azért, hogy az idő inkább eljár kötelességében, mint mi? Itéld meg barátom.

Az a szív, mely mindég forró, vallyon hidegülhetne-e a távollét által? Nem. De mért nem ömledez hát? Egy félrevonult, alkalmatlan hely tán elrekeszti, tán móda sincs benne? Igenis; de mindazáltal csak elmés kifogás ez? Valósággal nem az. Magát megúnva, kiment azon tájakat látni, hol egy rokon kebelbe ömölhessen, de hiába repdesett, mint a Noé galamba, vágyaiban megcsalódott.

Hogyan élsz te az új védelem alatt? a szép lelkű Hegedűs hanga hogyan tetszik kimivelt fülednek? oh ha megzendéti a lyrát, mennyei álmokban merül el a szépet becsülő ifjú, s neked épen e kell. Felejtsd el *azont*, ki tsak zavaros vizet hörpölvén a Pind. alján, téged a tetőre juthatástól meggátolni merészelt.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci, Én ezzel tartok s nem vagyok barátá a falusiskodásnak — tudod hol állani képzeltetik ez Ciceróban?

Mit olvassz? hány leczkét jársz? s ezek közül mi miért tetszik, engeddd tudnom. S némely szükséges magyarázatiddal told meg a thémát. Én nagyon örülök, mikor hallom, hogy valaki jól megtanulja, a miket tanítanak; de jobb szeretem, ha non jurat in verba magistri — szárnyalni kell az ifjunak magától is.

Küldöm a Múzeum V-dik fűzetét s e szerént kívánatod teljesítem, az öt Rforintra nagy szükségem van, mint magaméra mivel a tudós kiadó urnak megfizettem. Lásd meg ezt s tapasztalni fogod, hogy mint a virágos természet, ezerféle gyönyörrel fogsz meglepetni benne. Kazinczyd tudós levele a Magyar Horáthoz s néhai Kerekesed derék életirása, mely pragmatice készült, Primóczi velős meséji, Döbrentey remek ódája a 73 ik lapon, hol magát az író úgy képzelteni előttünk, mintha azokat épen Apollótól vette volna, Siposunk munkácskája s másokéi nincs mód, hogy ne gyönyörködtesenek. El ne felejtsd megnézni a jegyzést a *művész* szóról 182 lapon — nekem nagyon tetszett. Szerzőjéről semmi sem hallottam régólta, Déván jártamban Bája István azt mondotta nekem, hogy szüretkor Dédácson leend, jó lesz a tiszteletre méltóval megismerkedned már valahára — Tetszeni egy Nagynak több, mintha sergesleg szível a pór nép — nekem ez életregula.

Ujság! Itten egy poetizáló finak (így!) szász pap van. Sokat tud bétéve Virgil pásztorénekeiből, Horatz dalaiból, Ovid alagyájiból s a sántító vers (Sombory László nevezte így) neki nagyon illik, mivel a természet őtet sántává szülte, mint Tirteust (lásd Justinban) s a mikor a pentameter felén álló fellábat ki akarja jelenteni, lépik egyet s ezen én nagy kacazjt ütök. Képzeld — s ne vess tésis¹ egyet, mert megérdemli.

Mathisson, Kleist, Uz költeményeit is olvasta s jól vetek hozzá, jobban értette ezekben, a mit olvasott, mint amazokban. Azt mondja, hogy tud Tibullból is, de Catult, Juvenalt, Persiust, Cornél Gallt nem is ismeri, a Seneca szomorjátékai előtte homályban vannak. Gyakran megfordulok nála — nekem nagy gyönyörűségem — mert jó szívet tapasztaltam. Sokat fecsegünk együtt, de ne gondold, a mit Persius mond: De

¹ Erdélyi használat *te is* helyett.

nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti. Próbálgatjuk melyik tud többet bétéve előhordani, scandáljuk a Tyityiri tyu pityulit. Nekem ő német verseket mond s én neki némelly magyar verseinket lefordítom németre, ő vele magyarul megtanultatom. A szép szemeket lefordítottam ma egy hete ilyen kezdettel: Schöne Augen! soilet ihr nicht sehen. *Az eredetiből* is valamit, kezdetét így: Vor mir steht die Natur eröffnet; némelly epigrammajimat s a mikor megtanulta, kérdeztem, hogyan tetszenek, de most sem tudja, ki készítette.

Legyél jó, irj választ, de ne oly Taciti rövidséggel, mint a millyen nálad módívá kezdett lenni. Én mindég a vagyok, ki voltam, igaz barátod; s akarnám, ha tésis az maradnál, de a *tekintetes* nem jól hangzik, jobban esnék Róma biztos hanga s ezt ne tagadd meg tőlem. Csókollak.

XI.

Utazási látások

Szászvevesszősön, Kisk. Várm. az Udvárházokban.

I. o.

Egy harang felett: *Dolor verba aspera dictat*, azután *Ciebit tacta tumultum*.

II. o.

Egy zöld fa két ággal, nem messze tőle egy széjjel lobogó fel-emelt, szerteálló farku ló, futó dühösségben, felül ez: *Corruptorum morum genius*, alatta: *sine lege, sine rege*.

III. o.

Egy toásforma keletről a hajnal, a derülő nap arany sugári, mellette egy felemelkedett kőszál (mint a Kriván), a közepén felhők. Felül *grandis animus non reagit iniuriis*, alol: *semper sine nube*.

IV. o.

Egy száraz fa, ennek egy hosszú ága, alatta egy fekete kakas, rekeszben külön ismétlen egy fekete kakaska. Felül: *Degeneres animos timor assumit*, alol, *metus enecat ante vulnus*.

V. o.

Egy zöld fa, felette futó galambok, alatta kettős tábla, felülírás *nemo beatus, qui suos expectat socios*.

VI.

Egy almafa, mellynek minden ága törött a sok termés mián, rajtok a sok gyümölcs, felül *fortitudo sibi ipsi moriet.*, alol *copia fregit*. Ide jobb lett volna ezt tenni: *molle ruit sua*, a nagy test sietteti lerogyását.

VII. o.

Egy tengeri gallya, benne két ember, felül: *quiescenti agendum*, et agendi quiescendum est, alol, prout aura favebit. (Ilyen az én sorsom, telle est mon sor [így!]).

VIII.

Egy zöld fa, egy utazó, egy ablakban valaki. Ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos aegrotare nescimus. alol, Sorde, quia vidit, ademit.

Ezek egy olasz falon vannak:

I. o.

Una medela, mali, a halálzó, ut facile contemnas omnia, cogitate iis privandum.

II. o.

Percusso tollit in altum. Felfelé lövellő víz. Calamitas animum in altum tollit

III. o.

Megmérettettél és hijánosnak találtattál. Mérő serpenyő, fontok, lehullott bűnös fetrengve. Dan. Cap. 5 Vers 27. Et dives indiget fulcri. Egy hosszú oszlopokra kötött szőlőző, körül jól megkötve. Nemo tam dives, quin alic. (bonis) indigeat.

Ezek egy almariom külsőjén.

1. Saepe redire iuvat, magas hegy, két futó szarvas, szép térség-folyók. Recurrere satius, quam male currere.

2. Quae recta firmiora, egy szép magas szobor, tetőjén kerek golyó, körül virágfonások. Recte agere solatium in contemtu.

3. Virga fuit, egy magas élőfa, így lesz a kicsiből nagy — érts — Vile initium, magnum saepe fuit augmentum.

4. Sunt dona mixta malis, egy kéz tart némely koczkákat, átkozott légyen örökre vakk — osod — Nulla fortuna non mixta infortunio.

Ezek egy más pohárszéken; mindezek vannak a palotán. E mellett sok természetes festések 1. Nagy Fridrik 2. Maria Theresia. 3. Mezeji hímezsek.

Küküllőváron.

1. A mezőjén, a kis Küküllő mentén egy régi Várhely, körül kerítve tóval, innen a név is, Küküllővár, oláh Tsetatye gye balte, németül Kuckelburg.

2. Benn a keleti és északi részén egy jeles kert. Benne legnevezetesebb egy természetesen hagyott, bárdatlan híd, drága kövekkel kirakott forrás, egy sétáló híd át a Küküllőn. A természetesen hagyott fák, sétálók (Alleen) itt láthatni. Muskotálydiófát (Muskatnussbaum) figefát (feigenbaum) st., de egy szép felemelő szobort ilyen felülírással:

Parentum amori pietas prolium hoc monumentum posuit anno 1806. Ez a kert a volt thesaurariusnéé. Itt láttam tengeri gerliczét két párt s eszembe jutott, hogy barátomra nézve nem vagyok szerencsés, mint ezen páros gerliczék.

Megyesen.

Az egész város völgybe fekszik, látszik rajta a régiség; itt láttam a híres magastornyát, tetőjén el kezdve le végig menykőhúzó van. Körülötte szász Gimnázium. Mellette a tanásház, mellyen ezt olvashattam: Intemeratae in legibus ferendis iustitiae, inculpitatae in consiliis capiendis fidei praetorium hocce optumo regnante principe Francisco II-o a fundamentis erectum sacrum dies republica Mediensis. Anno 1809. Én is ekkor kezdettem a Múzsáknak oltárt emelni. Láttam egy kaszárnyát. Itt foly a Nagy Küküllő. Most újítják a Vámos hidat.

Jártam minden faluban, mellyeket hajdan Werbőczy bírt.

Ezek el ne vesszenek, mert nálam nincsenek meg.

Ezt hallám Császár ő felségéről Megyesen: 20 d. Junius megy Lengyelországba, Varsauba fog congressust tartani Sándorral és Vilhelmmel. Innen Bukovinába, Naszódon keresztül Beszterczére, jobbra a Bányákba, onnan Kolosvárra, hol a kormányzó házába fog szállani, a kormányzó megy Bonczidára, Tordára, Sóakna, Zalaknára, Szekerembe, Hondolba, Fejjervárra, Szászsebesre, Szebenbe és ott hagyja feleségét a Brucental házaiba, Vaskapuhoz, Volkán, Verestorony, Szebenbe, Brassó, Háromszék. sat. Szebenbe s onnan Szászváros, Déva felé a Bánátba. E marcheroutot ird meg Anyámnak, mihelyt levelem veénded. Úgyszintén levelemet is, melly felette siető.

Febr. 20 án jöttem el Déváról, 24 én Szászvárosról, Máj 10 én Marosvásárhelyről. S én szeretett barátomtól csak két levelet kaphattam. A nagy hazafi tudós Döbrenteitől 3 levelet volt szerencsém nyerni két levelemre, Danimtól kettőt három levelemre. S pedig merek magamnak hízelnedni, hogy nem volt volna kárára; nálam Csomónként áll a sok írni való, füzetenként a sok jegyzés. Én csakugyan nem haragszom, jele e szíves levél, melly csókaimmal megrakva megyen Szászvárosra

Van valami panaszod? hagyd tudnom. Csudálkoznám, ha egy meleg vérű poéta, mint magad, fáznál —, de hagyjuk ezeket másszorra.

Küldöttem valamit Marosvásárhelyről T. Döbrentei úrnak. Ezt írta róla: *Örömmel vettem a régiséget.*

Enyedről két mértföldnyire vagyok; ha az öcsém betegsége miatt fel nem jöhet, én Enyedre nem menédek. Jó szívvel látlak tégedet hozzá, az Udvarbíró Turi Jobbágy Kelemen, ismerd tésis hírébe e jó embert, ki szívesen látja az érdemeket. Egy csendes falu, kies erdők, szép kert, benne folyósók, hasznos könyvek vannak itten. A jószág jövedelmes, mindennap 8 veder tejet látok fejni.

Szászok, magyarok, de kevesen, oláhok, Czigányok lakják e falut, melly a kis Küküllő balpartán van, ott hol a jobb partán Küküllővár fekszik. Én Septemberig leszek itt.

Marosvásárhelyre ezen falukon mehetni bé: Királyfalva, Dombó, Szentmárton, Pócsfalva, Csütötélke, Abácsfalva, Mikefalva, Nagycserged, Nagytereme, Lukafalva, Lőrinczfalva, ettől balra van Csittszentiván, hol Abeled jutott eszembe.

Írj levelet s ne sajnáld sem a papirost, sem az írást.

Szászvevesszős Jun. 16. 1817.

XII.

Szászvevesszős Dec. 4 d. 1817.

Danimhoz.

Hem, s rososz a *hordalompénz*. Terra malos homines nunc educat atque pusillos. Juv. XV. sat. 70 v. Ciceroban fordítják a *rusticantur* *salusiskodnak*, s e jó. Hu, sanda bölcsesség. Mindég gáncsoskodni, semmit sem teremteni, könnyü s mégis hibázni, neveltség. De ki gondja ügyelni reájok, midőn szólnak. Hoc, puto, non iussum est, illud male, rectius illud. Pers. IV. sat. 9 v. Tudom én ezt, ut nemo in sese tentat descendere, nemo: sed praecedenti spectatur mantica tergo. Pers. IV. sat. 23, 24 v. Eszembe jut ez alkalommal az Esop meséje is, melly így kezdődik: Peras etc. Magyarországon a nagy Kazinczy, Erdélyben a derék Döbrentey új szavakat alkottak; s hogy én veled némelly homályos mondásokat felvilágosítánk, ránk az irigy száj támadt.

Tudós correspondentia. Pindusmászás. Hagymázban nyavalygó gondolatok német nadrágban, frakkban, stíblivel járnak némellyek s még sem mentek messze a német finomiségben; a nem költő Vitézt olvassák Csikóbörösiért s nem tisztelik a meghaltat a *Reményhez* írott szép daláért. Érezni kell a szépet, kapkodni utána. De mikor érem meg ezt? Az iskolákban példával menjen elől a Tanító, buzdítson, dolgozzon; így, így látja meg a maradék, a mit még most csak reménylhetni is félek. De hol állunk még most mi? A tanító veri le az ifjut a nemes tettekre vágyodástól s a szép után lángholó Dani az félelmes, nyugalomvadászó kezd lenni. Holtomig átkozom *azt* ezért, mert: omne animi vitium tanto conspectius in se crimen habet, quanto maior, qui peccat, habetur. Juv. sat. VIII. V. 140, 141. Minden bizonytalanság mellett annyi bizonyost tudhatni, hogy az ember szabad valóság, erre mutat az *Elmész* (genius) egekbe röpkülő s melységbe lejtő láng esze, erre szabadon folyó minden cselekedeteink. S te kinek tehetséged szép, lelked nagy, szived jó, egy nem tudom kitől függenél? Bocsássd lelkedet szárnyaini, magas vágyaidat enyhítsd meg, lelkem másfete! Élj a maradék javára, barátoddal menvén a dicsőség után. Legszebb jutalma az érdemnek magában van. Az a szemet csaló fény, mellyel az emberek egymást megtisztelik, csak jele annak, hogy az érdem magával meg van elégedve. Értesz te engemet; s új lángokra gyúladsz s sajnálva futod a maradi pulyákat, kiknek hírek halálokkor, vagy még tán az előtt elenyézik.

Dani, becületed náfam zálogba hagyád s bizonyosan reád nézve a néhai Kerekes többet érdemel, mintsem azt elvesztenéd. Azt mondja Cicero: Vita mortuorum in memoria vivorum posita est, s egy jó Tanító,

derék hazafitárs, munkás író ne érdemelne megemlítést? Csudálkoznom. A ki mihez önkéntesen hozzáfogott, elkészítette, nekem általadta, Kazinczynek béjelentette, azt kérésemre, a közjó javára, a meghaltnak élő emlékezetére, a Nemzeti Literatura gyarapodására sajtó alá ne bocsátaná? Talán a *nonus annus*, talán a *nescit vox missa reverti* — félnékit. Bát-
 ran egy jó barát kezébe, bátran a *nagy hazafi* eleibe. Szívet, lelket Danim; a merész az egekbe tör magának vívásával utat s a maradék, a meg nem vesztegetett maradék áldja érette egykor.¹

Jegyzéssimtel körülvevett életírás is jöjjen kezembe, hogy a munka annál bővebb lehessen.

Nagyon beteg vagyok, megteltem náthával, engelemmel legyen írva, fáj fejem, torkom, oldalam nyillalík, de szívem, de lelkem ép, s adják az Istenek, hogy mindég megmaradjon! Írásom görbe s csúf, mivel lefekve írtam.

E hó 13^{kán} menyek el innen végképen Marosvásárhelyre, minek-utánna t. i. itt létem 7 ik hója bételik. Adja az Isten, hogy minden szegény ifju egy jó lelkü Székely Mihályra akadjon.

Küldök 4 Rfrtot, a nadrágért csak 3 Rfrt 45 x kell, mivel kardtokot nem csináltak, a fertály posztóm jöjjen épen vissza.

Mostanában levelemre pontról pontra válaszolj. Marosvásárhelyre pedig gyakran küldj. Én szorgalmas leszek írni. *Kazinczynek* levelet írtam kérve őtet valamire s azt is megjelentettem, hogy te Karácsonyra kikülded a n. Sipos munkáját. Ne feleltsd ezt teljesíteni, inkább én adom meg a postaszékér előljáróinak a hordalompenzt.

Tud *Ó* németül s nem fordít; érti a magyar nyelvet s Kazinczyt nem, de mégis becsmerli, hogyan esik? Ugy érez é, a hogy beszél, vagy úgy beszél, a hogy mások éreznek? Vak buzgalom. Láttad-e versemet a Múzeumban? S ha igen, mik a reflexióid rólak, melyeket mind a két nemben örömmel veszek tőled.

Rosszul létem mellett is téged szeretlek s sok fecsegéssel járulok elődbe, Tán magam is érzem e verset mostan: *Occidit miseros crambe repetita magistros. Iuv. Sat. VII. v. 154.* De, vágyom látni a *Biographiát*

Életem főgyönyörje veled barátkozni, levelezni; kérek szeressed barátodat, a ki téged becsül és forrón szeret.

Ponori Török József.

XIII.

Kedves Barátom Dani,

A sok munkabeli foglalatosság még annyi időt sem engede, hogy az írt leveleket nektek elküldhessem. Benedekfynek most újlag nem írok, legyen bizonyosága e néhány betűm, hogy el nem felejtettem.

Mához egy hét Enyeden leszek, s ez még inkább siettetí a kis

¹ A Kerekes Ábel szászvárosi tanár és buzgó történetíró (Janus Pannonius első életírója) életrajzát végre is maga Török írta meg *Csikszentiványi Kerekes Ábel életrajza* cz. Pest. Január 1821; Szinyeinél hibásan 1824.

czédolában kértet, legyél jó s ne engedd hiába elmulni kívánságomat.
A szükség nagy. Mindenesetre választ várok s csókollak

Barátod

Ponori Török József.

(Utólagos folytatás). Nagyenyeden sok bajunk igazítjuk el együtt,
most nem rég kaptam egy levélkét — igen kedves kis levélke.

Óság! volt itten egy sánta facsart lábu, híresztelték nagy poetának
— mondták némelly verseit — de mellyeket nem sugott a magyar
Múza, Etelyke.

Ujság! most nem rég hevesen szeretett egy — nét s vele elszökött,
mi dolog? mondék, még a vershornyolók is elszöknek, igen, mert nyilván
nem volt becsülete, felele egy valaki, ki az újat hozá meg, Corvos
poetas cantare credas Pegas . . . A Múza kényes lány, ellöki a szem-
telent s a ki nem nemes arany, csak aranyka. Scis bene, cui dicam
positis pro nonime signis. Ovid. De ne a papra értsd. Tréfa, mi tréfa,
nekem sok a dolgom s mégis bohóskodok. Élj frissen s örvendeztesz
meg. Ne fitogassd leveleim. Benedekfy láthatja, némellykor az is megárt,
mi csak csupa ártatlan esztelenség.

XIV.

Fogarasi Lészay Dánielnek szíves idvezletét Ponori Török József.

Eltelnek a napok észrevehetetlen. Mi csak távolról nézzük egymást
egy sűrű ködön által. Ha! így tesz velünk a világ forgása Míkor Nagy-
enyeden — vagyunk.

Primóczi Szentmiklósy Aloiztól, a lánglelkűtől egy szép levelet
September 19 ról, tőled egyet sem. Mert a mi nem emeli a lelket, az
nem derékség. Csak elfemuttatásért nem vágyódom. A valót szerette lel-
kem mindég s a barátságot.

Kebledben tiszta szívet, buzgót is találtam egykor, de most az
utolsó hüledezni kezdett. A tisztát ne enged megzavaródni, mikor újra
kiengedsz.

Buczy Emilre.

Mint mikor a nagy Zeüs villám szemivel hunyorítván,

Megtisztult s kedves hangot adott az Olimp,
Fenregésével fejfényed elúzta homályunk!

S Muzai kar zeng már Dacia völgyeiben.

Buzgón tömjénez Néked e kor, s a maradékba

Oltja, hogy üljön sok századi Innepek.

Gróf Gyulay Lajosra.

Hív nevelőd, az Arisztotelészként, fennre vezérelt

S titkos szép vágyást kis kebeledbe sugallt.

Fussd nemesen pályád, sokat ígérő fiatal s válj

Példányá Honnyunk Ifjai közt eleve.

Csendes időnkbe szeressd szivedből a magyar ízlést

S mint Sándor nagy légy a csata sikmezején.

Vitkovics Mihályra.

Majd az igazságért vívsz lármás Verbőczy mellett,
 Majd a Múzának vig kebeleköe simulsz.
 Érdemidért soha meg nem halsz. Mert él örökön, ki
 A széppel hasznost Honnya javára vegyit.

*Felsőszálláspataki Kenderessy Mihály
 Kormányászéki tanácsosra.*

Bár az igazság szálla le Hozzád, bár te menél fel
 Hozzá, Erdély ép vállaidon nyugoszik.

Ird meg mint tetszenek ez Homlokversek? Láttad-e a VIII. fűzetben kijöttöket. Most újra adtam bé néhányakat. Ha kedved volna venni a VII, VIII. IX és X fűzeteit hét Rftal, ird meg, én most küldöm a IX ket, a többit is megküldem, vagy elviszem husvétkor, a 7 Rfrtra most van szükség, hogy a szép lelkű kiadónak beadjam; ha azért a könyvet magadnál megtartándod, a pénzt küld el most.

Decsey János jó versezővel ismeretem van. Nálunk az ifjak igyekeznek Írók lenni, miért nem ti is? Kerekesre több jegyzést küldj; most rendet nem tartok írásomban, ambár a sistemás falak közt írtam is.

Félelenségem nem becülöm. Ird meg mikor lett a N. Derék Sipos Tordoson pap? Ne oktass te engem hallgatásoddal némává lenni, én nem úgy tanultam ezt az Ujak iskolájában. Nagyok nem lehetünk mindnyáján, azt én jól tudom, de azt is igen, hogy melly kedves édes Nemzetemnek a buzgó ifjak áldozata. Nem bölcsesség a henye élet, mint Nero alatt. Lássd Tacitus Agricoláját.

Mi az? csak azt tudni, mit tanítanak, miért nem igyekszünk mi is? félünk? Nem. Bölcsék vagyunk? azok, de millyenek? iskolaiak. Lássd a Múzeum IX fűzetében a Halottak beszélgetését.

Buzogj s fussd pályád a szép ízlés kedves körében, Élj barátod örömére, sok dolgom rövidde tette levelem. Marosvásárhely 1818 Febr. 21 d. Levelem ne lássa idegen szem. Meglehet statusba lépek rövid idő mulva, ha a *Fő* kedvezend . .

XV.

Fogarasi Lészay Dánielnek szives idvezletét Ponori Török József.

Hozzád siettem veled lenni! ömlengő hevem tovább nyugalmat nem enged. Elindultam, de meggátla némelly bal környülmény. Engedj meg!

Fáradtan most pihenek barátom ölébe Csapón. Itt a durva darócok lágyabbak, mint másutt a párnák, a szántóvető édes enyhet lel Máj. szellője lengésével s távol futja a lármás Várost. Békés szivvel nézelljük a változékony világot, ha Barátink állandók.

Rególta óhajtám látni leveled, de hiába. Én Mvásárhelyen keveset voltam. Mi kik legbuzgóbban szeretjük egymást, most legritkábban levelezünk. Hogy esik, megfejtetlen. Te a szépézés karjain édes álmodozásban merültél, én a világ bajaiba elegyülve, messzesítjük a közel tárgyakat. Kedves öszhangu barátságunk zengjen vígan s legyen egyedül

példány a fajult világnak. A tavasz gyönyörűen újítja a kopár helyet, vágyó képzetében boldog lelke, leveled, kedves édes, egy leveled által is felderülne.

Nem rég végeztem bé egy munkámat, veled közölni szeretném. Fáj a munkásnak, ha dolgozásait barátainak meg nem mutathatja.

Sajnálom, hogy te mostanában engemet nem viditasz vidor természetű lángai villámásaival. Ha kell, tudsz magosan repülni s megint olvadólag szólani, ha kell.

Fussd nemesen pályád sokat ígérő Fialat s válj Példányá Honnyunk ifjai között!!

A meleg érzésű Szigethy Mózes, leendő Didaktikus író tanult ismerni ez alkalmatossággal. Ő mostanáig meséket költött, van is egy csomóban 100, mostanában dolgozza a következő kelmet a *Kleist* tavasza formájára: *Az első szerelem érzés.* Ő az én késztesemre neked levelet írt, fogadd el tőle barátságosan. Ő úgy szeret téged ismeretlen, mint én, hogy ismerlek. Ő írász a M. Pávai Vajna Elek úr mellett.

Csatold magad szorosán hozzánk s örvendj midőn Csapói Réz Sámuel, Szigeti Szigethy Mózes, én és te egyek lehetünk. Mi négyen dolgozással szolgálhatunk nemzetünknek. Én, Réz és Szigethy küldünk M. országra nem soká, add hozzánk magadat.

Tudósíts, kiküldötted é K. Kazinczy Ferenczhez a n. Sipos munkáját?

Énnekem sok írásom s dolgom levén, rendetlen írásom, levelem. Szívem rendes. 18 nap mulva meglátlak, Csapó Máj 14 d. 1818.

Homlokvers

Feledékenység és emlékezet

Légy idvez feledékenység! emlékezet idvez
Légy e földön! amaz búban, örömben emez.

A szászvesszősi sírboltra.

Látta szemem sírboltotokat Nemesek! s düledékin
Lelkem legszentebb andalodásba merült.
Benn a sírköveken lengő Védangyalok édes
Öszhangok vont el Mennyei bájaival.

Elekre.

Kétszínű vagy Elek! Szíved, szemeid bizonyítják
Most vigyorogsz szépen, majd gonoszul törekedsz.
Légy egy színű. Vagy használd szíved nevetésre,
S a hozzád sietőt két szememmel ijesz.

Tavaszi érzések.

Idvez légy kinyílt természet!
Mejszózatom zengedez,
Itt hol zöld lomb árnyékot vet
És friss csermely csörgedez,
Hol pázsitra virágot hint
Flora hímes kezéből

S Philomela dudol megint
A liget kebléből.
A nap nyájas arczulattal
Festengeti az eget
Zefir langyos fuvalattal
Terjeszti a meleget satt.

XVI.

Fogarasi Lészay Dánielnek szíves idvezletét Ponori Török József.

Mind azért hogy tanuló társam s barátom voltál, mind mivel tőled elszakadásom olta is szeretted, mind hogy nemes szíved elfogyhatlan buzog édes honnod fjiainak gyarapodhatásáért, teljes bizodalommal jövők elődbe, kedves barátom, sejdítvén benned leendő megörvendeztetésemet ezúttal is.

Én, minekutánna derék Buczy tanítása s derék Döbrenteivel ismerkedés által lelkemben erőt s szívemben érzést nyerhettem, kirepültem a leszorító korlátok közül s elragadtatva gyuladoztam elérhetni a Legszeb- bet s Dicsőbet. Érzéseim formába öntöttem, melyeket néha fellengősb, néha szelidebb hangon fejeztem ki. Ezekből már némelly válogatottab- bakat világ eleibe akarnék bocsátani, ha a végzések s barátaim segít- nek. *Pinduszi szálók* czimje munkáscskámnak, melyben Homlokversek, eredeti mesék, lantidalok az Anakreon és Horáczt mértékeire és magyar litteraturát illető régiség lesznek foglalva. Lesz előtte egy előbeszéd, melyet egy barátom, a kiadó írt, lesz dedicalva 3 derék barátomnak, kik közül te édes Danim egy vagy. Nem hizelkedem magamnak azzal, hogy remekeket dolgoztam, csak élni akarok azon örömmel, mely a fáradozásnak enyhülést ad jutalmul.

A munkáscskát előfizetés rendén akarom kiadni, itt már kaptam is nehányakat, kérek szerezz te is Nagyenyeden, kell fizetni 1 Rfrtot. Mely csekély bér lévén, előre hiszem, hogy olly fáradhatatlan ifju és olly meleg barát, mint te vagy, mennél többet és hova hamarább kap. Mihelyest a praenumeratiót bévégzed, tudósíts és jó alkalmattól küldd el a pénzt, ha lehet 14 nap alatt, hogy e hónapban az Exemplárokat békötve Nagyenyedre én is elküldhessem.¹

Az Isten áldjon meg, édes Danim, téged az új évben, adjon neked sok Dániel napját s adja az Isten, hogy én is sok Dániel napján köszönt- hesselek téged egy ragyogó csillagát a magyar Tudósok Egének. Légy boldog s kérjed a mennyet, hogy neked jó talentomod mellé készséget is adjon szolgálni édes hazádat, szövétneket gyűjtani a sötétben s veled egyforma barátaidnak örömökre élhetni.

Sokat nem írhatok, mivel minden nap készülök censurara, mely ha megessend, Pestre fogok kimenni, ha szép czélotomat Zeüsz ellenzeni nem fogja.

A Charisok lebengjenek körülöd s hintsenek csókokat reád, így érez barátod az örökkévalóságig s ott is irántad

Marosvásárhely 1819 Január 3 d.

¹ A szóban levő munka nem jelent meg. Első kötete 1823-ban megjelent érzékeny játéka, a Hórvilág.

XVII.

Fogarasi Lészay Dánielnek szives idvezletét Ponori Török József.

Az ifju.

Minden mosolyg körülem,
Élet lehell mejemben,
S korom panasz gyötörje,
Mint gyöngé vénékét, kik
Mankón rebegve járnak
S a bú kiket kivégez?

Szivem nekik bocsátva
Kacsingatok szemökbe,
S kegyet nyerek magamnak
Most Rózitól ezer, majd
Száz csókot Edittől, meg
Más ezret Esztitől, úgy

Vigan napim telendők
Szépek körében, a míg
Fogok virítani: nékik
Érosz mulat szemökben
S gyöngyajkok öble mindég
Bővölködik sziruppal.

Más százat Emmitől s majd
Fizsitől ezer s megint száz
Annyit kapok Lizától.
Végtére úszva ennyi
Gyönyörben elfelejtem
Hogy mennyi csókot adtak.

Irigyeim halálként
Sárgulnak el, hogy olly nagy
Szerencse ér felettek.
Őket de én kaczagván
Boszújokért megintlen
Csókot veszek szűzektől.

A jó magyar lányka

Szívvel elmével fogom én segíteni
Honnomat. Nem kell buja módiköntös,
Sem külszágok csemegéje, mellyek

Hírem eloltják.

A magyar nyelvet s gyönyörű ruhákat
Hív Barátnéim seregében áldva,
Majd felébresztem henyeségeikből

Őket is élni.

A szerencsémét szeretőm ölében
Jól kiválasztom, kezemet csak annak
Nyújtani vagyódván, ki magyar karaktert

Bir jeles ésszel.

Hogyha magzattal fog az ég megáldni,
Nem puhítom roszt nevelésem által,
Am törekszem jó tagot a Hazámnak

Adni javára.

Házi dolgomtól mi időm marad — fenn,
Olvasással, meg kecses énekekkel
Töltöm el, s majdan magam is hevülve

Újokat írok.

Igy le élvén szép napimat, kimúlok
Csendesesen; tudván esetem kesergik
Honosim s érdemkoszorúval ott fenn

Angyali kar vár.

Dencsi halálára.

Haltadon Ég s Föld, Szép Dencsi, könyűkre fakadtak.
Búját nyögte ki ez, sírt örömében amaz.

A mi sorsunk.

Csend s vész közt evezünk rövidültünk tengere mélyén.
Néha napunk mosolyog, néha homályba borul.
Még tisztán kékellik Egünk, mindenki barátunk,
Hogyha komor s sújtol, nincs ki törölje könyink.

Palládio és a Geniusz.

Hijában éltem napjaimat szép érzés fenségében, mivel
Vad Honosim földön csúsznak, hijában símitottam

Az avult szokás darabosságait, mert ők az újat ocsárolják s csupán a régít dicsérik. Istenek! adjatok valahára jóllátó szemeket homálylepte Hazámfjainak — sohajtá gyűjtött tömjéne mellett végső esztendejében a roppant Csarnok építő művésze, Palladio. Azonban egy kellemetes Geniusz lángszárnyakon lebenge feléje s előtte megállván monda: »Szent Polgár! ez éretlen kor nyavalygásán ne tűnődj s ha mikor lefolyand életed, békés szívvel szárnyalj fel az örök nyugalomba, bizonyos lévén benne, hogy a miveltebb Utóbbiak mesterműveidet tisztelni fogja.« Ezzel a felvidítottra mosolygván visszatért az Elizium boldog tájaiba. —

Anakreontismusaim, ódáim, epigrammáim és meséimből egy egy példányt küldök neked, üres óráidban olvasd meg s nekem a legegyszerűsítettétedet ird meg rólad. Ha kikelsz is ellenem, nem bánom, a kedves méhnek édes a fulánka is. Nekem hasznom nagy leend, botlásimat kikerülni tanulhatom. Jun. 27 ike volt az a nagy nap, mellyen mlgos Pávai Vajna Elek it. m. úr beszédet tartván intette a cancellistait, hogy kinek mi dolgozása, vagy gyűjteménye lesz, adja be Szt. Márton napkor s kijöveleteket fogja kieszközölni. Lásd Barátom, hogy az idő megért, nagyjaink szeretik a nyelvet, törekednek gyarapításán, csak mi ne ámo-lyogjunk. Kedves Barátom, én azon igyekszem, hogy Sipos és Kerekes megtiszteltessenek

XVIII.

Marosvásárhely Okt 24d. 1819.

Fogarasi Lészay Dánielnek szives idvezletét Ponori Török József.

Tudós, igen tudós leveledet sok örömeik érzése között vettem. S még most is repes lelkeim hevében. Engedd meg szívesen szeretett, széplelkű barátom, hogy megöleljelek, engedd meg hív barátodnak szelidebb érzeményeit kifejezhetnie s ne tiltsd el soha magadtól őt, ki egész ifjúságának csillogóbb gyönyörjét társaságodban lelte s ennekutánna is veled kíván örökre élni. S épen ennek érzete önté tollába ezen Homlokverset

Lelekemet a költés újítja meg istenitallal
Hűség karjai közt szívemet élteti szív.

Te édes Dámonom fenn ragyogsz Nimbuszid fényes egében s tisztán mosolygosz le a kies tempékre, hol társaid s mindenek kik veled összezengnek, kedvesen fogadnak, érzésbe jönnek a harmóniás szárnyasok, fák, füvek, virágok reád fülelnék. Zendítsd meg a lyrát s Dácianak minden völgyei paeant riadnak neked. Hálá, hogy születésemben mindenek felett abban kedveze mostoha sorsom, hogy veled egyszerre élhetek, de Isten tudja meddig, oh ez epeszt engem, ez!

Ime újra kebelbe öntöm tavaszom némely virágit, vizsgált meg kecsőket, illatokat st.

Az első Emberpár teremtése.

Készen állott a halhatatlan kéz remek munkája, az első emberpár, az ártatlanság mezőjén a kezdet tavasza fiatal virágai között. De első álmakból még fel nem ébredtek volt. Menny, föld sajdított, örvendettel várták felezmélésöket.

Egykor harsoga az Alkotó s a bölcseséggel felruházott Férjfi felébredt. A ki töstént mély hálákat emelt fel szíve belsejéből az ég felé önnléte érzetéért. Melly jelenésre a föld rendbe szedődött s a Magasság megelegedését sugározta alá.

Újra harsoga az Alkotó s a minden kellemekekkel ékes Asszony is felkelt. Ez is, alabástrom homlokán lelobogó hajfürtei közül egy hálás szűztekintetet vete fel a fenn Olimpra nyert életét megköszönni. Kinek látásán az egész természet hodolást mosolygott, maga Prométh teremtői szeretetének hangján így szólott hozzá: »tekints fel még egyszer« s a szférák kettős idvezletet zengettek a messze távolságban!!

Egy kicsiny forráshoz.

Parányi forrás, melly körül ezer
Fűszerszagu virág leng a gyepen,
Látám mosolygni tükrödben minap
Az égi szépségü Thalia képét.
Örömmegve sülyedtem feléje,
És ah, sebessen elrepült előlem!
Magát ha még látatni fogja benned,
Oh tartsd meg olly ékes képét szilárdul (fejt)
Majd én magamra, telve hő szerelem,
Eljövök érzetem panaszlani
Ennek: mivel mikor mellette ülök,
Szívegető szemével rám tekintget,
S foly a beszéd szép ajkáról, miként
A róza gyöngyharmatja. — S nyelvem elhal.

Érősz, lepke képében.

Egy szent berekben ültem
Talival; égi mirtusz
Hajlott szerelmesen ránk
S öröm repült kerülünk.
A szépadó, irigylóm

Leve s lepke képében báj —
Lebegtetéssel állván
Előnkbe, elcsalá őt,
Szívem felét ölemből,
Hol annyi csók között volt.

N. B. *Az ifjú! Javítás.*

Keccsel napim telendők,	Egében és kalaris
Szépek körében, a még	Ajakjok öble mindég
Fogok virítani; nékik	Bövölködik sziruppal.
Érész mulat szemök kék	

Most épen egy a nyáron perágalt conscriptiót purizálok, sokat nem írhatok — derülvén csendesebb idő zajos egemre, az ötszázdarab original és copizalt leveleim elenchusát neked sub anonymo megküldem. Tudod, mért így. Én a jövő Juliusba, ha élek, menyek a Magyarországi cancellariára s onnan egyebüvé, ha Isten segít, élj boldogul s szeress. Milliószor csókollak, még az örökkévalóságban is hív barátod. Sugva mondom meg neked a Szigety bolondságát, *megházasodott*. Melly lépés igen boldogító a maga idejében, de nem akkor, midőn minden becsületes érzésű ember rossz vélekedésének kiteszi ember magát, Bánom, hogy megismerkedtem vele, ezt monda Réz Samu barátom s ez hiten vagyok én is. Isten őrizzen téged a rosztól, kedves Danim. Béninek tőlem barátságos idvezlet.

XIX.

Fogarasi Lészay Dánielnek szives idvezletét Ponori Török József m. k.

Már négy nap olta minduntalan levélírással töltöm időmet; sok kedves tárgyaim, sok kedves barátaim édesítették az alatt éltetemet, de úgy tetszik, egy sem olly érdeklő képzet, mint ez, hogy az én Danimhoz irjak; a ki mindég forrón ölelt, a ki elfogyhatlan a baráti sziveségben, s nemesnek csak azt tartja lenni, ki a Hazát szereti.

Öllelek, édesen öllelek lélekben, s mennél távolabb fogok menni tőled, annál közelebb esend szívem hozzád, Becsült Barátom!

A világi változások hánykodásai között is a Bölcs nem változik meg, a hív hívnek marad, és csak a nemember felpuffadva öndölyfétől mézi megvetéssel a szerencsevadászt. Titokban maradnak a hevült kebelnek is sohajtásai, de a mélybelátó elérte azokat; ez a sors legbecsesb ajándékainak egyike.

Az elmúltak elég reménnyel kecsgetnek a jövőre; elég tanujit látja szemem táromban a lekötelezésnek; s azért nem is féland soha szívem a megcsalattatástól. Bátran menendek bármerre is, mindenütt az a vigasztalás lelkesit, hogy sok felesek közt Dani példáson szeret engem.

De hová ránta az elandalítás, hová ömledező hevem? mindég egy, a valóban változhatlan

Gróf Desewffyre. Homlokvers;

Légy idvez, Magyarok nagy Dísze! tebened Apollon
Nyilván megmutatá, mit tehetett ereje.

Tudakozd meg, hogy az odavaló könyvkötő Lócsey¹ az idevaló testvértől hány példányt kapott az eladásra az Ifjuság Barátja 2 ik Darab-

¹ Hírnevés, régi könyvkötő-család Marosvásárhelyt. Állandó s figyelemre méltó kiadványa volt a Lócsei-kalendárium, mely a Maros és Nyárad völgyében Jakó magyar nép megszokott s kedves szellemi táplálója volt.

jából? Vagy kitől kapta azon nyomtatványokat, melyek nála árultatnak? Hányat adott el eddig elő? Hány van meg még belőlek? Vagy más egyéb csinos módon járj végére kérlek, és engem a legelső postával tudósíts, Tek. Zágoni Mezey János prokator urnak adressalván a levelet, mivel én nem leszek itten. De ezen dolgot a te okosságod szerint igazítsd el, mivel erre nagy szükségem van. Meglátlak rövid időn, Juliusban indulok ki.

MV. Máj 24 e 1820.

Közli: DR. KRISTÓF GYÖRGY.

LASKAI JÁNOS VERSES LEVELE A CHARICLEÁRÓL.

A Dézsi Lajos fölfedezte és kiadta verses levelet (IK. 1908 : 352) eddig a régi görög regény egy igen rövid és vázlatos földolgozásának vagy magyar »oldalhajítás«-ának tekintették. Ifj. gróf Bethlen István úgy 1627. táján fölszólította apja hűséges deákját, hogy írja meg számára Theagenes és Chariclea történetét. Laskai a történetre azonban »úgy látszik, hogy csak homályosan emlékezett s a helyet mindenféle más szerelmi történettel töltötte ki. Elmondja a Menelaus és Cyampus, Capanaeus és Evadne stb. történetét, némelyikét bővebben, mint a Charicleáét.« Így Dézsi.

Hasonlóan az idén megjelent doktori értekezésében¹ Rajka László: »Laskai igyekezett is a kivánságnak megfelelni, de mivel magára a történetre csak igen homályosan emlékezett, mindenféle szerelmes históriával töltötte ki a költeményét.« (80 l.) Azt hiszem, ez állításnak félreértés az alapja, a mi nem is különös e nehézkes nyelvű és homályos fogalmazású vereszetnél. Szerintem Laskai nem a Chariclea történetét akarta, úgy a hogy rá emlékezett, kisebbik urának földolgozni, nem is erre kaphatott megbízást, hanem valósággal lemásolta a leveleiben említett (tudjuk, Czobor Mihály fordította) Chariclea töredéket s azt urának egy hosszabb, (465 soros) kísérő levéllel elküldötte.

Hogy Laskai veresete valóban csak kísérő levél, annak bizonyítására szolgáljanak a következő érvek:

1. Nagyságod im azért miként poronczolta
Leveliben nékem, és előmben atta,
Valamint éneke két Iffiunak tartya,
Meg irván sietvén aztot Puntrol Puntra . . .

Mi lehet a két ifjú éneke más, mint Theagenes és Chariclea története? Ezt pedig, a mint ura parancsolta leveleiben, *puntról puntra* leírta, tehát nem általánosságban, mindúntalan kitérésekkel, hanem az eredeti históriát (helyesebben a Czobor-féle magyar fordítást) *pontosan* lemásolta.

2. Levele elején mentegetőzik, hogy kissé megkéssett munkájával, mert »bizony modot nem lelhettem ez dologrul«. Bizonyára nem tudott

¹ *Heliodoros Aithiopiakájának feldolgozásai a magyar irodalomban*, 1917.

rögtön hozzáférni a kéziratához, mely »elébbi szolgált ura« (id. gróf Bethlen István) birtokában volt:

Az kinél ez ének nála vagyon írva...

Mihelyt azonban hozzájutott a kéziratához, rögtön munkába fogott:

Mihelyt én kezemben akatt ehez fogtam,
Dolgomat érette azért hátra hattam,
Az mint irni tudok éjel, s, napall irtam,
Almamát giakorta érte bakaftottam.

Később is újra előhozza, hogy nappali nyugalma is feláldozva »irtón irt«. Ennyi munka és fáradság aligha vonatkozik ez alig tíz egynehány lapnyi levélre, kivált abban az időben, mikor könyvek híján sokkal többet másoltattak, mint manapság.

3. Mikor e verses levél írásához fogott, már a másolattal elkészült:

Azonnall íráshoz siettségell kezdtem,
Isten meg engette már vegbennis vittem.

Ezt még a levél elején állítja, (75. sor) tehát nem vonatkoztatja e levélre, mely még 400 sorral folytatódik tovább.

4. E bevezetésnek tekinthető 75 sor után így fog bele tulajdonképeni tárgyába:

Bizony dolog czudas hog az Teagenes,
Minden erkölczében felette igienes
Az ő mátkájához olyan Berelmetes
Az Cariclea is abban pedig edgies,
Még his nem árt nékik Amor noha merges.

Annyi bizonyos, hogy stilisztikai szempontból nem igen tudjuk elképzelni egy széphistóriának — bármilyen röviden dolgozta fel — ilyenforma kezdetét. Így csak egy jól ismert tárgyról lehet beszélni, nem egy ismeretlenről felvilágosítást adni.

5. A Zsák Adolf közölte levélben (IK. 1901:54), a melyből voltaképen Czobor Mihály szerzősége kiderült, Gyulaffi Sámuel fölsorolja mindazokat, a kiknél Czobor Mihály fordítását vagy annak részeit tudja. Ezek: Fráter Pál, a kitől a művet lemásolásra vagy legalább olvasásra kölcsön kéri, továbbá Zolyomi Dávid és *ifj. gróf Bethlen István!* — Nyilvánvaló tehát, hogy Bethlen birtokában nemcsak Laskai verses levele, hanem a Czobor-féle fordítás is megvolt, s ez nem lehetett más, mint Laskai sajátkezű másolata.

Laskai levelének nem is lehetett más célja: egy kis ajánlással kísélni az ura számára lemásolt széphistóriát, benne rövid jellemzést adni a két főhősről, azok nagy erkölcséről, kiemelni a munka alapeszméjét, előre is kedvet szerezni hozzá az olvasónak, a változatosság kedvéért azután egy csomó ellentétes és párhuzamos példával megtűzdelni s a saját tudakosságát szerényen fitogtatni. Ennyi az egész. Ha meggondoljuk, mennyire divatos volt akkori időben az ilyen, a

mű elejére tett ajánló levél (Epistola dedicatoria), melyben a szerző megokolja munkáját, elmondja, miért és kinek kedvéért vagy parancsára fogott munkájához stb., akkor nem nehéz Laskai levelének műfaji helyét meghatározni. Gondoljunk csak Gyöngyösinek teljesen hasonló ajánló leveleire!

E levélben tehát nem kell a tárgynak egy önálló földolgozási kísérletét látni, nem »Czobor művének szerény oldalhajtsága« (Rajka, 83 l.), bár annak versmértékében van írva. A levélnek mindamellett megvan a maga jelentősége, először a Czobor költeményére vonatkozó irodalomtörténeti adatai miatt. Valóban Czobor fordítását »németből magyarra rendelte versekben,« a mint ezt Rajka László részletes és gondos összehasonlításával végképen tisztázta, holott eddig egy másik, ellentmondó adat révén abban a hiszemben voltunk, hogy deákából ültette át. Így Laskainak azt az állítását is valónak ismerhetjük el, a melyet Gyöngyösi átdolgozása is igazol, hogy Czobor munkáját »tellyességgell el nem végezhetette, ez éneknek rendit végben nem vihette,« hanem csak az első öt könyvet fordította le. Második jelentőségét abban látom Laskai levelének, hogy találó jellemzést adja Heliodoros regényének, helyesen kifejti az alap gondolatát s ezzel érdekes bizonytságot szolgáltat arra, hogy a kor miért is kedvelte annyira e régi históriát. A tiszta, kitartó szerelemnek a győzelme minden akadály, nehézség, emberi ellenállás fölött — ez az, a mit a reformáció korának mély erkölcsi érzése keresett benne. Nagy tévedése Rajka Lászlónak, hogy a regény nagy kedveltségét főként romantikus, kalandos motívumainak tulajdonítja s azt hiszi, hogy a kor benne »izgalmas lovagregényt« keresett.

Hogy Czobor fordítása nem »az első németből fordított lovagregény irodalmunkban«, az Laskai leveléből kétségtelen. De az is bizonyos, hogy e levelet törölni kell Heliodoros magyar földolgozásai sorából.

KIRÁLY GYÖRGY.

SZENTMIKLÓSSY ALAJOS ÉLETRAJZÁHOZ.

Szentmiklóssy Alajos, Kazinczy kedves költője¹, 15 éves korában Nagyszombatba kerül. Atyja, László, nógrádi assessor (később consiliarius) — a kit Kazinczy is fölkeres leveleivel² — ez időben már elváltan él feleségétől s jóllehet utóbb is melegen érdeklődik fia sorsa iránt (erre vallanak Kazinczy levelei), a költő 1807—1808 körül anyja felügyelete alatt nevelődik. Mégis meglehetősen magára van hagyva. Anyja Barakonyra vonul vissza — úgy lehet a négy ily nevű község közül abba, a mely Galánta mellett, Pozsony megyében van — fiát pedig a 32—35 km.-re fekvő Nagyszombatba adja iskolába. Nem egészen egy évet tölt itt a fiú. A *Conscriptio scholasticae iuventutis ad regium Tyrnaviense Gymna-*

¹ »Az, a' kitől én legifjabb Iróink számokban legtöbbet várok« — írja 1814-ben Kis Jánosnak. Lev. XI. 470. l.

² Lev. XI. 236. l.

sium ordinis S. Benedicti congregatae anni scholastici 1807/8 mense novembri róla szóló följegyzései¹ a következők:

Conscriptio Primi Anni Humanistarum:

Numerus: 60.

Nomen, cognomen, aetas, religio, an stipendiat: *Szentmiklóssy Alojsius annorum 15, cath.*

Conditio: *N. (nobilis).*

Natio, locus natalis: *Hungarus, Királyi, Comit. Gömör.*

Pater v. tutor, eius habitatio et conditio: *Pater Ladislaus, habitat Erdő-Tartsa, assessor Neogr. Mater in Barakony.*

Platea: *Magna.*

Nomen hospitis et domus: *Svetenay Anna in domo Hajnischiana. Dnam. Kanovitschianam.*

Animadversio peculiaris: *Dimissus acceptis testimonialibus 3. April.*

E szerint Szentmiklóssy Szvetenay Annánál lakott, a Hajnisch-féle házban. Nem vehető ki tisztán ez adatokból, hogy háziasszonya költözött-e át évközben a Kanovics-házba, vagy a fiút vitte-e édesanyja más helyre, Kanovicsékhoz — egy, Nagyszombatban ma is élő családhoz — ellátásra.

Érdekesebb az utolsó rovat adata, a mely szerint a költőt 1808 április 3-án az iskolából eltávolították. Az évközben történt lakásváltoztatás, az a körülmény, hogy a serdülő ifjú szülői közvetlen felügyelete nélkül, tehát eléggé függetlenül élt, s végül, hogy vele együtt Rádlly József és Vinitzay József osztálytársai is »dimittáltattak« — a kik közül Vinitzay együtt is lakott vele — némi világot vetnek ugyan az eltávolítás okaira, de az elkövetett csínyt nem ismerjük, róla följegyzés nem található.

Tanulmányi előmenetele az első félévben közepes volt. Az *Informatio de scholastica iuventute regii gymnasii Tyrnaviensis semestri primo anni 1807/8* a következő adatokat őrizte meg róla:

Classis morum: *primae.*

Ex doctrina religionis: *eminens 17-us.*

Classis studiorum: *primae 8-us.*

In lingua et litteratura hung.: *eminens 6-tus.*

Dies examenum: *15^a et 26^a martii.*

Nem feltűnő, hogy a magyar nyelvből és irodalomból hatodik eminens: a költő és a »nyelv géniuszá«-ért lelkesedő író hajlandóságainak nyilatkozása ez.

Az I. humanista osztály tanára ez évben Ratzkó Ferencz, az iskola igazgatója Anchely Ildefonz volt. — A félévi tanulmányi statisztikában a fentiek alapján természetesen nem az eminensek között foglal helyet, hanem a *classis primae* csoportnak nyolczadik helyén, azzal az észrevétellel, hogy »antea (tehát a IV. grammatista osztályban) *fuit I^{ae} 9.-us*«, a mi e félévben egy fokkal jelez haladást.

¹ Az alábbi adatok Hudyma Emil tanár úr szíves értesítéséből.

Mi történt vele az eltávolítás után, nem tudom. Az eddigi adatok szerint a következő évet Gyöngyösön végezte — taníttatását a nagyszombati szomorú eredmény után talán atyja vette kezébe — de a gyöngyösi iratok között neve sehol sem található.¹ Az egri lyceumban végzett évekről már Kazinczy levelei tudósítanak. 1816-ban, Szabó János mellett jurátuskodván,² az ügyvédi vizsgát Pesten kitűnő eredménnyel tette le s ugyanezen év szeptember 26-án föl is esküdt.³

GALOS REZSÓ.

GARAY JÁNOS KÉT LEVELE KOVÁCS PÁLHOZ.

Az alább betűhíven közölt két levelet Kovács Pál dr., a színművés novellairó hagyatékában találtam, a melyet leányai Győrött őriznek. Egyképen jellemzők Garayra, az újságíróra és emberre, meg Kovácsra, az idealistára. Formájuk 8-rétű levélpapír, borítékjuk elkallódott.

1.

Pest, dec. 11-ikén. 842.

Igen tisztelt Doktor Ur! Egyikét legszebb 's legszívesebb kötelességemnek teljesítem, midőn Önnek nagybecsű közleményeért ezennel szívesköszönetemet mondom, 's Önt lapunk iránt mutatott becses hajlandóságánál fogva, ennek további pártolására továbbra is fölszólítani magamnak bátorságot veszek.

Nem fogom Önt megsérteni, remélem, ha ezentüli bár mely dolgozataiért a lapunktól, eddigi mérleg szerint telhető, legnagyobb honoráriummal, t. i. ivenkénti 12 p. forintnyi tiszteletdíjjal ezentúl fáradságát némüleg visszaszolgálhatni remélem, miért is azt itt Önnek egész bizodalommal és szerénységgel ajánlani 's lekötni bátorokodom, a' lapot mindenestre azon fölül reá adván. 'S ezt azért, mert tudom, hogy percei drágák, 's mert tudom, hogy Ön megvan győződve, mikép én sokkal büszkébb vagyok azon másik kapocsra, mellyről Ön, mint levelében nyilatkoztatja, hozzánk 's lapunkhozi szíves hajlandóságánál fogva, bennünket bizonyossá tön.

Az említett cikket a mai postával veszi Ön, a' censornak tetszett vagy négy sort kihúzni a' katonákról — kik különösen gyenge oldalai közé tartoznak — 's a' Rákóczi-induló helyett *magyar* indulót tenni — többet azonban, remélem, nem törlend.

Melleyek után fönnebbi szíves köszönetemet megújítván, szabadjon azt még egy példánnyal verseimből is megerősíteni, mellyet Önnek rendelésére azon uton fogok Önhez felküldeni, mellyen parancsolni fogja. 'S most tisztelvén családommal 's nőmmel. Önnek további szíves hajlandóságába ajánlva maradtam Igen tisztelt Doktor Urnak tisztelője, barátja,

Garay.

¹ Sebes Gyula tanár úr szíves értesítése.

² Kazinczy Lev. XIII. 334. l.

³ IK. XI : 204. l.

2.

Pest, nov. 19-kén 843.

Tekintetes Ur, Igen tisztelt Barátom Uram! Becses küldeményét, t. i. beszélyének első szállítmányát nagy örömmel vettem, de nem szakaszthatván azonnal magamnak időt elolvasására, egy ujságnappal később tudósítom Önt, hogy már eddig is igen sok élvezet nyújtott elolvasása, 's alig várom végét is megkaphatni; olvasóim bizonyára igen épületes olvasmányt nyerendnek a' kedélyes 's korunk és körülményeinkből kikapott 's esetelt dolgozatból. — A' kérdéses pontot a 39. oldalon sem mint magánolvasó, sem mint szerkesztő legkevesébbé sem tartom keménynek. Ott igazság, szent igazság mondatik 's az különösen Sándor szájából nem sérthet, karakteréből folyik.

Egyébiránt nagylelkű ajánlatát a' honorárium el nem fogadás iránt csak azért is hódolattal fogadom, mert abból egyszersmind Önnek nekem igen nagybecsű baráti indulatja szól, melyet ép viszonzni mindenkor törekedni fog Önnek tisztelő barátja

Garay.

(U. I.) A' beszély hátralévő részét igenis postán is küldheti Ön, legnagyobb szíveséggel váltandom ki. Vachott almanachjait már fölküldte.

Közli: PITROFF PÁL.

A BERZSENYI-KRITIKA EREDETI FOGALMAZVÁNYA.

Köztudomású dolog, még az iskolai könyvek is tanítják, hogy Kölcseynek a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-ik évfolyamában megjelent bírálatai — a Csokonairól szóló a folyóirat II., a Berzsenyiről szóló a folyóirat VII. kötetében — sok kellemetlenséget okoztak. Amaz a bíráló ellen zúdította a már elhunyt költő tisztelőit, főként szülővárosa közönységét, emez magát Berzsenyit, a ki mérhetetlen haragra gerjedt s a bírálatban nemcsak költői babérjainak megtépdésését, hanem egyéni becsületének meggyalázását is látta. A szakközönység előtt az is ismeretes, hogy ugyanez a két bírálat már megjelenésük előtt is sok bosszúságot szerzett Kölcseynek, mert egyiknek kiadása sem ment símán. A megjelenésük körül támadt bonyodalmak szintén ismertek, de több téves adat és állítás csúszott közéjük, azért kissé részletesebben számolok be róluk.

A Csokonai-bírálatot Kölcsey az 1814-ben megindult *Erdélyi Muzéum* számára írta, egyenesen a szerkesztő, Döbrentei Gábor fölszólítására, de az a várt »csendes tónusú« bírálat helyett éleshangú, szigorú kritikát kapott, s így nem volt kedve, bátorsága közölni. Kölcsey a mellőzött kritikát a későbbben írt Kis János-bírálattal a *Tudományos Gyűjtemény*hez juttatta. A szerkesztőnek, Fejér Györgynek, nagyon tetszettek a bírálatok, szellemük és hangjuk egyaránt, s a mint Szemere Pál írja 1817 ápr. 5-én Kazinczynak, »Így kell recenseálni, így, így — sikoltozza szüntelen.«¹ A febr. 21-én tartott szerkesztőségi ülés is örömmel

¹ A levél olvasható *Kazinczy levelezésében* (ed. Váczy) XV: 143—144. l.

fogadta őket, elhatározta megjelentetésüket¹, s a szerkesztő sietett eleget tenni a határozatnak, a Kis Jánosról szólót folyóiratának mindjárt a második füzetében közreadta s a következőkben a Csokonai-kritikát.

Időközben, még márcziusban, megírta Kölcsey a harmadik kritikáját is, Berzsenyiről,² ezt azonban a *Tudományos Gyűjtemény*nél fenyegette ugyanaz a veszedelem, a mely a Csokonai-bírálatot az *Erdélyi Múzeumnál* érte: a szerkesztő-bizottság egyik tagja, Horvát István, föl-emelte ellene tiltó szavát. Horvát, Berzsenyi költészetének nagy tisztelője, nemcsak túlságosan szigorúnak találta, hanem egyes kifejezéseit a költőre nézve egyenesen sértőnek tartotta.³ Horvát ellenkezése végzetes lehetett volna, mert igen nagy befolyása volt a szerkesztésre s több rendelkezési joga volt, mint magának a szerkesztőnek, úgyannyira, hogy nemcsak külső munkatársak czikkeit utasíthatta vissza, hanem még magának a szerkesztőnek dolgozatai fölött is gyakorolt kritikát, sőt többet közülük nem engedett kinyomtatni. Mikor tehát az 1817 ápr. 23-iki szerkesztőségi ülésen fölolvasták Kölcsey bírálatát, hiába szólalt föl mellette Vitkovics Mihály és Szedliczky Imre, a többiek, Horváttal élükön,⁴ tiltakoztak ellene s csak hosszas rábeszélésre lettek hajlandók a közzétételbe belenyugodni, de csak abban az esetben, ha Kölcsey a bevezető fejtegetéseket, az egésznek $\frac{3}{8}$ részét⁵, elhagyja.⁶

Kölcsey értesülvén a gyűlés határozatáról s arról, hogy Horvát „mérges” kifakadásokkal illette bírálatát, visszakérte s csak Vitkovics sürgetésére adta újra oda a szerkesztőségnek, de minden változtatás nélkül, eredeti alakjában. Horvát haragja időközben kissé lecsendesült s

¹ Kölcsey jelenti Szemerének 1817 febr. 24-én kelt levelében. L. Kölcsey Minden munkái (1887.) IX: 259—260. l.

² E bírálat keletkezésének idejéről ellenmondó megállapítások vannak forgalomban, de egyik sem helyes. Általában azt mondják, hogy Kölcsey 1815-ben írta ezt is, Váczy azonban Berzsenyi-életrajzában (1895) 1816-ra teszi írását (333. l.), Kölcseynek egy állítólag 1816 jún. 17-én kelt levele alapján. Az a levél azonban, a melyre Váczy támaszkodik, nem 1816-ból való, hanem 1817 jún. 7-én kelt, s így Váczy állítása félreértésen alapul. A bírálat egészen kétségtelenül 1817 márcz. második felében készült, a mint ez Kölcseynek Szemeréhez intézett leveleiből határozottan megállapítható. A főt említett 1817 febr. 24-iki levélben ugyanis még nincs említés a Berzsenyi-bírálatról, csak a másik kettőről, a következő márcz. 23-ikiban pedig azt írja Kölcsey (id. kiadás 263. l.): »En Berzsenyire fogtam s már három levelet írtam róla, de vége még nincs.« A »három levél«-nyi terjedelem az egésznek, a mint a köv. lap 2. jegyzete mutatja, $\frac{3}{8}$ -ed része, s így ekkor csakugyan már csak a vége hiányzott a bírálatnak. A bírálatnak valószínűleg egészen pontos kelte tehát: 1817 márcz. 20—25.

³ L. Szemere Pálnak és Kölcseynek közös levelét Kazinczyhoz. *Kazinczy levelezése*, XV: 226. l.

⁴ Fönmaradt Fejérnek egy levele Horvát Istvánhoz (1818 aug. 7.), melyben panaszkodván, hogy Horvát több dolgozatát visszautasította, megfenyegeti, hogy ha így folytatja, nem ír többet — a saját lapjába! A levél eredetije a Nemzeti Múzeumban, közölt részletek belőle Vass Bertalan *Horvát István életrajzában* a 264. lapon.

⁵ Az egész bírálat eredeti alakjában nyolcz írott lap s a bizottság az első három lap mellőzését kívánta.

⁶ L. Vitkovics levelét Kölcseyhez 1817 ápr. 27. (Vitkovics Mihály művei, III: 4. l.)

noha ragaszkodott ahhoz a követeléséhez, hogy Kölcsey enyhítsen rajta, már csak arra kérte Kölcseyt, hogy hagyja el a sértő kifejezéseket¹ és bírálatának azt a két kapcsolatos részletét, melyekben azt fejtegeti, hogy a magyarság költészete szegényes s messze elmarad a közöttünk élő szerbek költészete mögött.²

Ez a huza-vona késleltette a kritika megjelenését, úgyhogy az a Csokonai-bírálat után csak négy hónappal, a VII. füzetben látott napvilágot, noha eleinte a IV., majd az V. füzetbe szánták. De mégis megjelent, s ebből a körülményből azt következtették, hogy Kölcsey eleget tett Horvát kívánságának, s bírálatát »nem abban az alakban jutott nyilvánosságra, a mint ő azt megírta«, hanem szelidebb formában, mérsékelve benne a Berzsenyi költészetét támadó részek hevét³; Szegedy Rezső pedig, a ki Kölcsey kritikusi működésének legrészletesebb, legmegbízhatóbb rajzát adta, azt gondolja, hogy Kölcsey, nehogy megbántsa a költőt, enyhített a sértő kifejezéseken, úgy hogy »a bírálat utolsó alakjában Horvát kifakadásaira már egyáltalán nem adott okot.«⁴

Az irodalmi köztudat szerint tehát Kölcsey két fogalmazásban írta meg a Berzsenyi-bírálatot, sőt Váczy szerint háromban. Az első az 1816-iki kidolgozás, a második az 1817 márcziusából való teljes, a harmadik az áprilisi ülés határozatai értelmében rövidített, átdolgozott, kifejezéseiben enyhített fogalmazás. Ennek a hitnek azonban ellentmond Kölcsey többször idézett (1817 jún. 7-iki) levele, melyben Horváték több ízben nyilvánított óhajára vonatkozólag, hogy enyhítsen bírálatán, határozottan kijelenti Kazinczynak: »Vitkovics nekem 's azután Trattner az egész hochlöblich Redactió nevében írtak, hogy az álmodott sértegetéseket engedném elhagyatni. *De nem, Édes Uram Bátyám, de én nem!*«⁵ Ismerve Kölcsey hajthatatlanságát, meggyőződéséhez való szívós ragaszkodását, eleve sem látszott előttem valószínűnek, hogy Kölcsey mégis enyhítette vagy elhagyta azokat a kifejezéseket, melyeknek ő nem tulajdonított sértő jelleget, s újra dolgozta a szerkesztőség óhajtása szerint bírálatát. Hogy Kölcsey nem változtatott bírálatán, azt Kazinczynak 1817 okt. 12-ikén Berzsenyihez intézett leveléből is meg lehetett volna állapítani, a melyben a leginkább érdekelt felet a következő szavakkal világosítja föl Kazinczy: »Verseidnek Recensiójából a' Redactio kihagyta valamit (a *Redactio*, tehát nem a *kritikus!*), de ebben tégedet nem érdeklett. Azt monda ott, hogy a' Magyaroknak usque renatas Literas (Rajnis, Szabó, Révai, Ráday, Orczy) nem volt Zrinyin kívül Poetája, hanem csak Verselgetője, 's a' Magyar poetái szellemben kevesbet kapott, mint még a Morlách is. Ezt én ugyan így hiszem és vallom: de a' Pestiek, kik irtóztató hazafiak, 's az igazat sem akarják megvallani, ha az fényt nem

¹ Kölcsey írja Kazinczynak id. 1817 jún. 7-iki levelében (Id. 226. h. l.).

² Ugy látszik, Horvát főként ezt a két, egy lapnyi részletet kifogásolta, legalább Kazinczy már máj. 6-ikán tudott róla, hogy ez ellen gerjedt föl első sorban Horvát. (L. levelét Kis Jánoshoz, u. ott 175. l.)

³ Váczy János, *Berzsenyi Dániel életrajza* (1895) 333.

⁴ EPhK. 1897: 437.

⁵ Id. helyen. A kiemelés tőlem való.

vét reánk, meg nem emészthették.«¹ Szóval, nem Kőlcsey dolgozta újra bírálatát, hanem a szerkesztőség hagyott ki belőle egy részt, azt, a melyet Horvát a bírálat másodszeri fölküldése után ki akart Kőlcseyvel hagyatni.

Mindezt teljes mértékben igazolja s a bírálatra vonatkozó összes vitás kérdéseket tisztázza magának a bírálatnak nemrég előkerült eredeti kézírata, melyet az imént elhunyt nagyérdemű tudósunk, P. Thewrewk Emil kéziratgyűjteményéből volt szerencsém, pár hónappal halála előtt, közlésre kiválogatni. Ez a kézirat, két nagy quart alakú (28·4×21·6 cm.) egymásba tett ív, a papiros mindkét lapjára írva, tehát összesen 8 lapnyi szöveg, Kőlcsey kezeírása s nyilván az a fogalmazvány, melyről említett 1817 márcz. 23-iki levelében megemlékszük: »már három levelet írtam, de vége még nincs«. A negyedik levélen aztán bevégezte. Ez a szöveg két helyet kivéve teljesen, utolsó betűig megegyezik a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent s a Kőlcsey-kiadásokban lenyomatott szöveggel. Az eltérés mindkét ízben rövidítésből áll. Az egyik a bírálat vége felé fordul elő s nyilván egyszerű sajtóhiba: két egyenlő kezdetű szólam közül az első átugrotta a szedő és a korrektor szeme. Így hangzik — a zárójelbe tett szavak maradtak el: »'S az a' sok *aetheri, nectár, nectáros, virány, virulmány, Iliszszusz, Sokrates, Pláto* stb. mellyek szünet nélkül elő fordulnak 's szünet nélkül [*ugyan azon forma alatt, 's ugyan*] azon ideákat 's érzeményeket hozván magokkal, fordulnak elő, bizonyosságot tesznek a Rec.' ítéletének igaz voltáról.« A mint látható, a kihagyás teljesen jelentéktelen; még ha szándékos volna is, akkor sem volna enyhítés. A másik egy nagy terjedelmű, az egésznek $\frac{1}{8}$ részére terjedő kihagyás — a kézirat szerint a nyolcz lapból egy lap és két sor — a bírálat bevezető általános fejtegetéséből. Kőlcsey bírálata, a mint a nyomtatott szövegben előttünk áll, alapvetésül előrebocsátja a magyar költészet fejlődésének rövid, magas nézőpontú, de igen szigorú szemmel megalkotott rajzát. Az egész tulajdonképen — nem számítva a megindító szólamot a tárgyi és alanyi költészetéről — három kisebb részre különül: az első Zrinyiig rajzolja a fejlődést, a második Balassát és Gyöngyösit jellemzi, a harmadik a XVIII. század költészetét. A kéziratban az első és második rész között a következő két, a nyomtatott szövegből kimaradt bekezdés olvasható:

Egy Recensens azt mondá, hogy a' zordon éghajlat alatt lakó Németnek szükség a' szépségű 's romános tájakon élő olaszok' versezteiket fordítgatni, hogy ezek által melegítessék szívök, 's phantaziájok, melly különben az északi tartományban nem lél táplálatot. Valami ilyennel menthetnök mi is magunkat. De ha meggondoljuk, hogy Német Országban Minnának oly gyöngéd érzésű éneklőji voltak, még pedig századokkal az előtt, hogy Wieland a' Weimári vidéket most Hellássá majd Ausoniává varázslotta; ha meggondoljuk, hogy a' pusztá Caledonia 's az északi Dánia halhatatlan és saját énekeseket számlált, midőn

¹ *Kazinczy levelezése*, XV : 331. l.

még ott Rómának nevét nem ismerték; ha meggondoljuk, minden egyebet elmellőzvé, hogy ezek a' csak nem köztünk élő *serbusok*, a' mi Dunánknak, a' mi Szávánknak partjain olly poetai lebegéssel, olly makacs kedvvel, 's olly egyszerű fenséggel költik dalaikat, mint Anakreon és a' Homeridák: bizonyosan azt kell hinnünk, hogy poetai szegénységünknek oka mélyebben fekszik, mint sem azt, akar geographiai fekvésünk-ből, akar valami egyes történetből¹ kimagyarázhatnók.

A' Római nyelv tele van erővel, tele méltósággal, de nem poetai nyelv, 's épen azért nem poetai, mert nem egyéb, hanem csupa erő, csupa méltóság. Az az ezer felé² változás, hajlékonyság, könnyűség, azok a sokat egyszerre jelentő öszszetett szavak, az a' pszichologiai bőség, az a szüntelen új 's ifjodott színbe öltözhetés, melly a' görög és német nyelvnek sajátja, távol van a' deáktól. Ezért Petrarcha, Mílton, 's más nagyok, soha sem önthették azon hevet, 's magosságot deák verseikbe, mellyet saját nyelveiken készült munkájikban bámúlunk; ezért a' magyar verselők nem bírván eredeti kicsapó hévvel, mind addig, míg csak Rómának éneklőit ismérték, nem hoztak semmi figyelemre méltót magokkal. Rec. a' Debreczeni könyvház' historiai versgyűjteményében (egy kézirati 's nem kicsiny csomó, mellyben 1520 táján készült darabok is vagnak), nem találhatott jobbat, vagy több olyan jót, mint a' következő négy nyomorult sor:

Vigan lakik Túri a vitézekkel,
Köszöni a' bort réajok szeretettel,
Mondván, szemben ha leszünk ellenséggel,
Adj' Isten, hogy járjunk jó szerencsével

Eddig a kihagyott rész. Könnyű megállapítani, hogy ezeknek a mélyen járó, de nem méltányos s nagyrészt nem is találó összehasonlításoknak meg irodalomtörténet-bölcséleti fejtegetéseknek elmaradása csak hasznára vált a bírálatnak, mert beleiktatva a magyar költészet fejlődésének rajzába, kettétépte azt s nagy terjedelmével megbontotta egységét. Legérdekesebb a debreczeni kéziratoss versgyűjtemény említése s a Túriról szóló ének négy sorának közlése. A magunk szempontjából azonban igen fontos ez a kihagyott részlet: kétségtelenné teszi, hogy ez a szöveg került másod ízben is a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőinek kezébe, tehát Kölcsey bírálatának nem volt két vagy három fogalmazványa, csak egy, s mikor a bírálatot másod ízben küldte a szerkesztőséghez, nem tett rajta egy tollvonásnyi igazítást sem, nem enyhített a kifejezéseken, szóval a szelidebbnek tartott, ú. n. végleges szövegezés előtt nem volt egy állítólagos szigorúbb fogalmazású bírálat. Kölcsey tehát csak egy fogalmazásban írta s bocsátotta a *Tudományos Gyűjtemény* rendelkezésére bírálatát, ebben a Thewrewk-féle kéziratban, mindössze azt engedte meg, hogy bírálatának egy hosszabb, de nem Berzsenyire vonatkozó részletét, a szerkesztőség a közlés alkalmával elhagyja. Talán maga is belátta, hogy

¹ T. i. véletlenből, eselleges körülményekből.

² Tollhiba; helyesen: féle.

nem volna helyes irodalmunk értékének ez a kisebbitése, vagy — s ez a valóbbszínű — ha nem, legalább elismerte Horvát álláspontjának jogosultságát, hogy e könnyen félremagyarázható fejtegetéssel »módot nyujt nemzetünk elleneinek ellene kikelni.«¹

A kéziratra tulajdonosa a maga jól ismert, határozott vonásaival ráírta: »Édes atyámtól örököltem.« A kézirat vándorútját tovább vissza nem ismerjük, de könnyen megállapíthatjuk. P. Thewrewk Emil atyja, József, nagy tisztelője volt Horvát Istvánnak, több ízben tett neki irodalmi téren szolgálatot: valószínű, hogy mint szenvedélyes gyűjtőt — főként képeket, könyveket, kéziratokat gyűjtött — ezzel a becses ereklyével jutalmazta meg Horvát, talán akkor, midőn P. Thewrewk 1833-ban kiadta újra barátjának nagy híré munkáját (*Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás védelmeztetések*). Az atyának és fiának kegyelete megőrizte számunkra a kéziratot s lehetővé tette egy irodalomtörténeti legenda elosztatását.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

AMADE LÁSZLÓ EGY ISMERETLEN LATIN VERSE.

Az alább közölt latin vers eredeti kéziratát egy balatonvidéki földbirtokos barátomtól kaptam. Címe magyarul *Amade László sóhaja* lehetne, s formája szerint párvers, két külön darab: az egyik a költő fohásza Szent Peregrinushoz, a másik a szent felelete; a kettő úgy van egygyé fonva, mint Faludinak szintén e korszakból való *Készítő* és *Felelő éneke*, azaz a második vers egyes versszakai az első vers megfelelő versszakaira válaszolnak. Tárgyuk egyszerű és jelentéktelen: a költő lábfájásban szenved s enyhülésért a szent közbenjárásához fordul, de az ridegen, durván elutasítja: az istentelen, kicsapongó bűnös nem irgalmat, hanem átkot érdemel.

Mind a két vers hangja komoly de egymásra vonatkoztatva erős komikus hangulat árad belőlük. Köznapi ugyan s nem valami szellemes, de maróan szatirikus a verspár, sőt ha meggondoljuk, hogy a költő maga-magát teszi benne gúny tárgyává, észrevehetjük, hogy hangulata a cinikus humor régiójába csap át. Ez azonban nem egészen kétségtelen. A kézirat ugyan határozottan Amadéé — nyilván fölismerszenek az ő határozott, férfias, de kissé cifrázott betűi és biztos kézvonásai — azonban nem lehetetlen, hogy csak lemásolta magának valamelyik jókedvű barátjának róla írt versét. Ismerve mégis az ő szenvedélyes verscsináló hajlamát s nagy készségét még latin versek írásában is, megkönynyelme, cinikus természetét, igen valószínű, hogy szatirájának élet maga ellen fordította. Hogy másokat megnevettessen, Amade szívesen élczelt még a maga rovására is — hiszen mikor a házaseletet persifálta, akkor is a maga második házasságának fordulatait, körülményeit öntötte versebe. A *Suspiriának* formája és ritmusa különben is teljesen egyezik a Négyesy

¹ Vitkovics idézett levele, id. h.